

Justyna Stasiak

Transmisja międzypokoleniowa postaw wobec seksualności

W niniejszym artykule przedstawiony został mechanizm transmisji międzypokoleniowej w odniesieniu do procesu kształtowania się postaw wobec seksualności. Jego zasadniczym celem było zaprezentowanie wyników badań zmierzających do wykrycia związków (bądź ich braku) występujących pomiędzy postawami rodziców wobec seksualności a postawami ich dzieci dotyczącymi tego samego aspektu. Z tego powodu, po krótkim, teoretycznym omówieniu definiowanych zmiennych, opisano procedurę badawczą oraz uzyskane efekty pracy.

Twierdzenie o społecznej naturze człowieka zyskało wymiar dogmatyczny. Nie ulega bowiem wątpliwości, że jednostki funkcjonują w ramach określonego kontekstu społecznego, który stanowi „zobiektywizowane, zewnętrzne źródło norm, wzorów i oczekiwań” (Stefańska-Klar, 2003, s. 148). Oznacza to, że jakość oraz wartościujące aspekty ludzkiego postępowania są wyznaczone poprzez te elementy społecznej rzeczywistości, które w danej zbiorowości zajmują pozycję dominującą. Jeżeli więc dana jednostka pragnie cieszyć się uznaniem ze strony pozostałych członków społecznego zgrupowania, to powinna posługiwać się zestawem powszechnie akceptowanych zachowań. Z opisanych powyżej zależności można więc wysnuć wniosek, że proces tworzenia obrazu własnej osoby uzależniony jest od kontekstu, w którym człowiek żyje. Okazuje się bowiem, że na linii jednostka – społeczeństwo zachodzi szereg relacji, w wyniku których kształtuje się swoistego rodzaju „społeczny stan psychiki” (Encyklopedia socjologii, 2002, s. 42). Dzięki niemu to, co zostało ukształtowane w ludzkiej osobowości pod wpływem nacisków zewnętrznych – postrzegane jest jako własne. Innymi słowy, ulega procesowi internalizacji, dzięki któremu jednostka nie zdaje sobie sprawy z tego, że abstrakcyjne byty społeczne regulują szeroko rozumianą aktywność własną.

Ciekawą egzemplifikację, potwierdzającą zasadność powyższych rozważań, stanowią postawy, jakie na przestrzeni wieków kształtowały się wobec sfery ludzkiego libido.

Choć seksualność należy ujmować w kategoriach wrodzonych, naturalnych potrzeb organizmu, które stanowią wypadkową oddziaływania czynników biologicznych, społecznych i psychicznych, to zdaniem znawców poruszanej problematyki, wydaje się ona być elementem najsilniej sprzężonym z moralnością oraz z wartościami typowymi dla danej społeczności (Imieliński, 1984; Kozakiewicz, 1985; Beisert, 1991). Powyższą tezę zdają się udowadniać niezwykle różnicowane nastawienia wobec seksualności, które w zależności od określonego kontekstu społeczno-kulturowego przybierały mniej lub bardziej radykalne formy. W średniowieczu oraz w epoce wiktoriańskiej libido traktowano jako przeszkodę w „dopełnianiu chwały Bożej” (Kon, 1984, s. 157). „Humanistyczna

rehabilitacja płci” (Kon, 1984, s. 157), kontynuowana w epoce odrodzenia, zapoczątkowała natomiast tak zwaną erotyzację kultury, w wyniku której cielesność stała się powodem do dumy i stanowiła inspirację dla poszukujących twórczej weny artystów. Gdyby więc przedstawione powyżej rozbieżności pokazać na zasadzie kontinuum, to na jego jednym krańcu znalazłyby się postawy nacechowane skrajną negacją ludzkiej seksualności, która w konsekwencji miała doprowadzić do całkowitej deseksualizacji człowieka. Po stronie przeciwległej pojawiłyby się natomiast nastawienia niezwykle permissywne, utożsamiające seks z przyjemnością i zabawą.

Skoro więc ten krótki rys historyczny wskazuje na tak bardzo niejednorodny i skrajny typ nastawień przejawianych wobec poruszonej tematyki, to pytanie o ich aktualny kształt staje się problemem niezwykle interesującym i intrygującym. Rzeczywistość, w której funkcjonują ludzie współcześni, nosi znamiona ogólnego kryzysu, przekładającego się na zatarcie wyraźnych granic pomiędzy tym co dobre a co złe. System aksjologiczno-normatywny nie stanowi już drogowskazu dla właściwego działania, a akceptacja nie wymaga jednego wzoru postępowania. Trudniej więc jest kształtować postawy, które miałyby charakter pożądany ze społecznego punktu widzenia.

Poza tym zbadanie procesu kształtowania się postaw wobec seksualności w odniesieniu do mechanizmu transmisji międzypokoleniowej może dostarczyć interesujących danych z pedagogicznego punktu widzenia. Mam tutaj na myśli możliwość zebrania informacji obrazujących efektywność oddziaływania pokoleń starszych na pokolenia młodsze w wyróżnionym zakresie.

Według Beisert (1991), w każdej małej grupie występuje rodzinne tabu seksualne, czyli dokładnie określone formy zachowań związanych z seksualnością, które są zakazane dla wszystkich jej członków lub tylko dzieci. Oznacza to, że w dziedzinie seksualności wyznaczone są pewne granice, których ze względu na prawidłowy rozwój dziecka przekraczać nie można. Nie wynika jednak stąd, że w grupie rodzinnej kwestię ludzkiego erotyzmu powinna okrywać zasłona milczenia.

Zgodnie z wynikami badań, zawartymi w książce Lepperta (2002) pod tytułem *Młodość – świat przeżywany i tożsamość. Studia empiryczne nad bydgoskimi licealistami*, większość respondentów (80,85%) będących w wieku piętnastu i osiemnastu lat uważa, że rodzice powinni być osobami, które rozpoczynają edukację seksualną swojego dziecka. Interesujący jest jednak fakt, że w odpowiedziach ustalających kto lub co stanowił pierwsze źródło wiedzy o seksie, dominująca rola rodziny spadła na plan trzeci. W tej kwestii rodzice ustępują miejsca grupie rówieśniczej oraz mediom, które to około 50% badanej populacji traktuje jako ważne źródło informacji. Skoro więc w omawianej problematyce występują rozbieżności pomiędzy sferą deklaracji a sferą działania, to zapytanie o występowanie międzygeneracyjnej zbieżności postaw wobec seksualności nabiera szczególnego znaczenia.

Jak wynika z literatury przedmiotu, aby można było mówić o wystąpieniu procesu transmisji międzypokoleniowej, konieczne jest wytworzenie się interakcji pomiędzy przedstawicielami co najmniej dwóch pokoleń. Rodzina, zarówno nuklearna, mała, jak i zmodyfikowana – duża, stanowi środowisko, które stwarza możliwość utrzymania intensywnych relacji pomiędzy dziećmi i rodzicami, a nawet dziadkami, za sprawą więzów krwi oraz specyficznej atmosfery „bezinteresownej miłości, życzliwości i oddania” (Adamski, 2002, s. 30). Warto również wspomnieć o tym, że według C. H. Cooleya (za: Tyszka 1979; Szmatka, 1989), prekursora socjologii rodziny, rodzina ujmowana w kategoriach grupy pierwotnej wykazuje pięć zasadniczych cech intensyfikujących efektywność przekazu.

Otóż stosunkowo niewielka liczba członków takiego zgrupowania stwarza możliwość nawiązywania głębokich i intymnych relacji, które opierają się na kontakcie bezpośrednim (face – to – face) i komunikacji wykraczającej

poza przekaz czysto werbalny. Nie bez znaczenia pozostają również takie elementy, jak względna trwałość grupy, czyli nierozzerwalność struktury i więzi, oraz fakt, że interakcje grupowe mają charakter spontaniczny, nie podporządkowany określonej roli. Taki stan rzeczy wynika stąd, że struktura grup pierwotnych winna wykazywać elastyczność umożliwiającą płynną zmianę pełnionych funkcji (Szmataka, 1989). Z przedstawionych powyżej względów, na użytek niniejszego opracowania przyjmuje się definicję rodziny, która uznaje, że „rodzina stanowi duchowe zjednoczenie szczupłego grona osób, skupionych we wspólnym ognisku domowymi aktami wzajemnej pomocy i opieki, opartej na wierze w prawdziwą lub domniemaną łączność biologiczną, tradycję rodzinną i społeczną” (Adamski, 2002, s. 29).

Wspomniany w powyższej definicji społeczny aspekt grupy pierwotnej polega na wykazywaniu różnego rodzaju powiązań rodziny z makrostrukturą społeczną (Dyczewski, 2003). Z racji ograniczenia miejsca wspomnę tylko, że szczegółową charakterystykę określonych powiązań wymienionych wyżej środowisk można odnaleźć w książce Dyczewskiego pod tytułem *Rodzina twórcą i przekazicielem kultury*. W niniejszym artykule przyjmuje się natomiast, że: „Rodzina i społeczeństwo są odrębnymi społecznościami – systemami społecznymi – ale tworzą układ wzajemnych powiązań i uzależnień” (Dyczewski, 2003, s. 10-11). Warto bowiem pamiętać o tym, że omawiana grupa pierwotna wypełnia szereg funkcji, nie tylko na rzecz swych członków, ale również i otoczenia społecznego.

Jednym z jej najbardziej podstawowych obowiązków jest konieczność uczynienia z dziecka – istoty społecznie nie ukształtowanej – pełnoprawnego członka społeczeństwa. Ponieważ zadania realizowane przez rodzinę opisane są w literaturze bardzo szeroko (Czapów, 1968; Tysza, 1979; Adamski, 2002; Kawula, Bręgiel, Janke, 2002), to w tym miejscu bardzo ogólnie wspomnę jedynie o procesach socjalizacji, wychowania oraz dokonującym się w ich ramach mechanizmie transmisji międzypokoleniowej.

Najogólniej rzecz ujmując, socjalizacja oraz wychowanie polegają na stopniowym adaptowaniu jednostek do warunków środowiskowych. Definicja określająca wychowanie w ujęciu szerokim oraz jego powiązania z socjalizacją została zaproponowana przez Tchorzewskiego (1993, s. 29) i brzmi następująco: „Wychowanie to wszystkie rodzaje działań społecznych, które charakteryzują się następującymi właściwościami (cechami) konstytutywnymi: akomodacją, aproksymacją oraz indoktrynacją”. Akomodacja zmierza do zapoznania jednostek z wymaganiami społecznymi oraz ich przystosowania do funkcjonowania w ramach większej grupy społecznej. Jej istotą jest „akceptowanie i zarazem otwieranie się na rzeczywistość” (Tchorzewski, 1993, s. 29). Aproksymacja uświadamia człowiekowi „możliwości form zachowań i wynikających z treści przyjętych wartości i celów życiowych, które przyjmują postać powinności, jakie wynikają dla każdego człowieka z faktu, że przynależy on do określonej społeczności” (Tchorzewski, 1993, s. 30). Indoktrynacja zaś ma charakter planowy, intencjonalny i świadomie podejmowany. Sprowadza się głównie do wywierania wpływu na wyznawane przez jednostkę przekonania czy opinie (Tchorzewski, 1993). Jeżeli w założonym procesie wychowawczym dominują akomodacja i aproksymacja, to zdaniem Tchorzewskiego (1993, s. 30), można „mówić o socjalizacji, przez którą określa się procesy przygotowania ludzi do życia w społeczeństwie przez uczestnictwo w grupach społecznych i ich kulturze”.

W ramach socjalizacji pierwotnej, dokonującej się w małych grupach społecznych, zachodzi proces transmisji międzypokoleniowej, który należy rozumieć jako przekazywanie „z pokolenia na pokolenie wartości, postaw, wiedzy i zachowań, niezależnie od tego, czy to, co przekazywane jest oceniane jako dobre czy złe, akceptowane czy odrzucane przez społeczność, w której proces transmisji ma miejsce” (Grabowska, 1989, s. 339). Jak dodaje

Rostowska (1991, s. 16) ów przekaz „dokonuje się między pokoleniem starszym a młodszym, w tym głównie między rodzicami a dziećmi, w obrębie cech psychofizycznych przy współdziałaniu środowiska biologicznego i społecznego”. Występują w nim cztery zasadnicze mechanizmy (Harris, 1998). Pierwszym z nich jest naśladownictwo, które może dokonywać się w trzech różnych grupach odniesienia. Według Harris (1998), dzieci wykazują tendencję do powielania określonych wzorów zachowania rodziców lub też odwzorowują postawy prezentowane przez wszystkich dorosłych członków społeczności. Możliwe jest również przyswajanie danych paradygmatów postępowania z grupy rówieśniczej. W takiej sytuacji szczególnie atrakcyjnymi modelami są dzieci starsze, które pełnią kierownicze funkcje w zgrupowaniu. Czwarty mechanizm stanowi efekt teorii uczenia się i polega na warunkowaniu instrumentalnym. Osoby starsze wzmacniają tylko te zachowania dzieci, które z ich punktu widzenia wydają się być pożądane. Każda pochwała lub możliwość uniknięcia kary wytwarza w dziecku motywację do powielania gratyfikowanego zachowania (Harris, 1998). Rostowska (1991) wyróżnia jeszcze jeden mechanizm omawianego procesu, a mianowicie identyfikację. Jej skuteczność warunkowana jest jakością relacji wewnątrzrodzinnych. Im większym autorytetem cieszy się rodzic, tym większe jest prawdopodobieństwo całkowitej identyfikacji postawy dziecka z postawą rodzicielską.

Dzięki wyróżnionym mechanizmom możliwym staje się więc zachowanie kulturowej trwałości poprzez zaznajamianie pokoleń młodszych z dorobkiem oraz wzorami postępowania pokoleń starszych (Grodzka-Mazur, 2003). Kształtują one również podstawy integracji, „identyfikacji oraz poczucia wartości rodziny jako małej grupy na tle innych grup” (Grodzka-Mazur, 2003, s. 64).

Poza omówionymi już oddziaływaniami grup pierwotnych, nie bez znaczenia na jakość przekazu pozostają inne czynniki środowiskowe, do których Kawula i Janke (2002) zaliczają procesy przemian społecznych, zdarzenia o charakterze kulturowym oraz środki masowego przekazu. Ważnymi determinantami dookreślającymi środowisko rodzinne są takie elementy, jak: wykształcenie rodziców, zawód i rodzaj wykonywanej pracy, warunki mieszkaniowe i materialne oraz struktura rodziny (Grabowska, 1989; Kawula, Brągiel, Janke, 2002). Do uwarunkowań indywidualnych, uwzględniających jednostkowe predyspozycje, można zaliczyć osobowość, temperament, wiek oraz skuteczność uczenia się (Kawula, Brągiel, Janke, 2002).

Gdyby bardziej szczegółowo rozpatrzeć wspomnianą powyżej kwestię wieku w odniesieniu do możliwości przyswajania przekazu, to zdaniem Rostowskiej (1991), przełom w tym względzie następuje w momencie ukończenia dziesiątego roku życia. W tym okresie rozwojowym osiąga się zdolność do „adekwatnego spostrzegania, internalizowania i odtwarzania większości zmiennych wchodzących w zakres transmisji międzypokoleniowej” (Rostowska, 1991, s. 254). Od dwunastego do piętnastego roku życia dokonuje się „nabywanie »rdzenia« cech rodzinnych” (Rostowska, 1991, s. 254).

Zgodnie z założeniami psychologii rozwojowej, w okresie wczesnej adolescencji nabywa się również zdolności do przyjmowania względnie trwałych opinii i postaw. Dzieje się tak za sprawą pozyskiwania umiejętności związanych z kierowaniem własnym życiem, poszerzania własnej sieci kontaktów społecznych oraz zdobywania nowych doświadczeń sprzyjających nabywaniu kompetencji do dorosłego życia (Obuchowska, 2003). I choć pierwsze nastawienia mają częstokroć charakter mało stabilny i chwiejny, to w miarę uzyskiwania kolejnych etapów rozwojowych, stają się one ważną częścią jednostkowego światopoglądu oraz osobowości (Reykowski, 1966, za: Obuchowska, 2003).

Marody (1976) wskazuje na socjologiczną etiologię terminu „postawa”, gdyż został on po raz pierwszy zastosowany przez F. Znanieckiego i W. J. Thomasa we wstępie do *Polish Peasant in Europe and America*. Warto w tym miejscu jednak zaznaczyć, że omawiane pojęcie ma charakter interdyscyplinarnej i stanowi przedmiot naukowych dociekań wielu dyscyplin (Mądrzycki, 1977; Aronson, Wilson, Akent, 1997). Wskazana powyżej cecha przyczynia się do powstania pewnych trudności związanych z jednoznacznym sposobem definiowania owego terminu, a jego teoretyczne wyjaśnienie uzależnione bywa od psychologicznej orientacji danego badacza (Mądrzycki, 1977).

Zgodnie jednak z sugestią znawców problematyki, do prowadzenia działań badawczych najbardziej optymalne jest przyjęcie strukturalnego ujęcia postaw. Stwarza bowiem ono możliwość wychycenia wpływu określonych czynników na typ prezentowanego nastawienia (Marody, 1976; Mądrzycki, 1977). Z tego względu, na użytek prezentowanej analizy przyjęto wspomniane powyżej ujęcie postaw, które na grunt nauki zostało wprowadzone w 1947 roku przez M. B. Smitha (za: Mądrzycki, 1977).

Jak sama nazwa zastosowanego ujęcia wskazuje, postawy posiadają pewną strukturę, która „polega przede wszystkim na układzie relacji między różnymi szczególnymi, szczegółowymi przekonaniem o przedmiocie postawy czy jego różnych aspektach” (Nowak, 1973, s. 22). Owe przekonania uzewnętrzniają się za sprawą trojkiego rodzaju komponentów postaw, a mianowicie elementu afektywnego (nazywanego również oceniająco-emocjonalnym), poznawczego i behawioralnego (Nowak, 1973; Marody, 1976; Mądrzycki, 1977).

Komponent afektywny stwarza jednostce możliwość uzewnętrzniania tych stanów emocjonalnych, które wzbudza w niej określony przedmiot postawy. Z tego względu pełni on, zdaniem Nowaka (1973, s. 34), funkcję „orientacyjną (określającą życiową ważność dla nas przedmiotu postawy), jak też i motywacyjną, wyznaczającą nasze wobec niego zachowania”. W zależności od intensywności odczuwanych emocji może on przybierać formę zdystansowanych, opartych na wiedzy ocen wartościujących lub w sytuacji, gdy wykazuje związki z elementem behawioralnym, wyraża się za pomocą pojęć normatywnych sugerujących aprobatę lub dezaprobatę wobec przedmiotu postawy (Marody, 1976; Mądrzycki, 1977).

Komponent behawioralny, najogólniej rzecz ujmując, można określić jako „mniej lub bardziej jednorodny zespół dyspozycji do zachowania się w określony sposób” (Nowak, 1973, s. 48). Jego uzewnętrznienie dokonuje się poprzez różne formy ekspresji, do których Mądrzycki (1977, s. 48) zalicza „reakcje mimiczne, pantomiczne, wokalne, werbalne i działanie”. Nowak (1973) omawiany komponent utożsamia z pragnieniem, dążeniem, zamiarem lub poczuciem powinności określonego zachowania. Jego ostateczna forma zależy więc od tego, czy sposób zachowania się jest determinowany przez jednostkowe potrzeby czy też normy funkcjonujące w społeczeństwie.

Do elementów współtworzących komponent poznawczy można zaliczyć jednostkowe opinie i przekonania, które opierają się na mniej lub bardziej racjonalnych przesłankach (Nowak, 1973; Marody, 1976; Mądrzycki, 1977). Taki stan rzeczy umożliwia sklasyfikowanie postaw ze względu na rozległość oraz prawdziwość wiedzy. Na tej podstawie można więc wyróżnić nastawienia, w których komponent poznawczy jest „ledwie zarysowany, sprowadzany jedynie do przekonania o istnieniu lub możliwości istnienia pewnego przedmiotu” (Nowak, 1973, s. 43) albo też przybiera charakter wiedzy specjalistycznej.

Funkcjonowanie człowieka w dużej mierze warunkowane jest stopniem integracji lub też dominacji poszczególnych komponentów nad innymi. Równomierny rozwój wszystkich elementów przyczynia się do prezentowania

postawy zwartej. Jej złożoność zaś wskazuje na różnice w zakresie „ilości i jakości stanowiących je elementów” (Mądrzycki, 1977, s. 28).

Poruszając jeszcze kwestię źródła postaw, należy zwrócić uwagę na fakt, że stanowią one wypadkową jednostkowych doświadczeń, wiedzy, płci i inteligencji lub też są wynikiem oddziaływań o charakterze społecznym. W literaturze przedmiotu nie można znaleźć jednoznacznej odpowiedzi na pytanie dotyczące dominacji jednego ze źródeł w procesie kształtowania się postaw. Mądrzycki (1977, s. 51) podkreśla wagę obu elementów, twierdząc, że „postawy jednostki tworzą się w oparciu o doświadczenie społeczne, tradycję kulturową, którą jednostka przeżywa od innych ludzi oraz w wyniku jej własnych działań i doświadczeń”. Natomiast Mika (1972) główną rolę w procesie kształtowania postaw przyznaje oddziaływaniom społecznym, twierdząc, że „na czynniki wewnętrzne, wpływające na kształtowanie się postaw oddziałują różne czynniki zewnętrzne” (Mika, 1972, s. 86) takie, jak rodzina, grupa rówieśnicza, środki masowego przekazu, transmisja kulturowa itp.

Niezależnie jednak od rodzaju źródła danej postawy, nastawienia cechują się względną trwałością. Owa właściwość przyczynia się do powstawania ogromnych trudności we wprowadzaniu pewnych modyfikacji w postawach już istniejących, ale jednocześnie nie czyni tego procesu niemożliwym. Umiejętne manipulowanie odpowiednio dobranymi środkami może doprowadzić do reorganizacji postaw w zakresie ich siły, złożoności, a nawet doprowadza do ich dezintegracji (Mądrzycki, 1977).

Za Mądrzyckim (1977) należy stwierdzić, że możliwe jest wyróżnienie dwóch typów dezintegracji postaw. Pierwszy z nich ma charakter wewnętrzny i odnosi się do zakłócenia relacji występujących pomiędzy poszczególnymi komponentami, doprowadzając w konsekwencji do ich osłabienia lub nawet całkowitego rozpadu. Taki stan rzeczy stanowi efekt nierównomiernego rozwoju wszystkich elementów składowych postaw, czego wynikiem mogą być dysproporcje pomiędzy „procesami poznawczymi a wolniej zmieniającym się działaniem, między owym działaniem a potrzebami, między uczuciami a procesami poznawczymi itp.” (Mądrzycki, 1977, s. 115). Do drugiego, zewnętrznego, typu dezintegracji postaw prowadzi rozpad powiązań między poszczególnymi postawami. Przejawem takiego stanu rzeczy może być występowanie rozbieżności pomiędzy deklaracjami a faktycznym sposobem zachowania się człowieka (Mądrzycki, 1977).

I choć proces wywoływania zmian w postawach znajduje swoje uzasadnienie w systemie aksjologiczno-normatywnym danej zbiorowości, to należy pamiętać, iż będzie on miał charakter długotrwały i stosunkowo niepewny co do możliwości zrealizowania zamierzonego celu. Utrudnienia te wynikają ze wskazanych niżej przesłanek.

Postawy ukształtowane wywierają wpływ na jakość procesów poznawczych, przyczyniając się do „selektywnego spostrzegania, zapamiętywania, tendencyjności i interpretowania informacji, dzięki czemu możliwe jest dość subiektywne potwierdzenie słuszności prezentowanego stosunku (...)” (Mądrzycki, 1977, s. 111). Jeżeli dana postawa podlega dodatkowym gratyfikacjom ze strony środowiska zewnętrznego, to wynikiem takiej sytuacji może być zredukowanie potrzeby wprowadzenia zmian do minimum. Wynika stąd, że silne wsparcie społeczne, przejawiające się w powszechnej akceptacji określonych poglądów czy zachowań, przyczynia się do znacznego wzrostu odporności postaw na zmianę (Mądrzycki, 1977). Taki stan rzeczy może być dodatkowo potęgowany poprzez powiązania określonych postaw z osobowością oraz całościowym systemem normatywnym człowieka. Wykazanie zbieżności pomiędzy wyżej wymienionymi elementami znajduje się w kręgu zainteresowań wielu badaczy (Mika, 1973; Mądrzycki, 1977).

1. Cel badań

Podsumowując powyższe rozważania teoretyczne, należy stwierdzić, że zasadniczym celem przedstawianej analizy było zbadanie, czy postawy wobec seksualności prezentowane przez rodziców, są zbieżne z postawami młodzieży przejawianymi w tej kwestii.

Gdyby jednak ogólne intencje niniejszej pracy doprecyzować, to należałoby wyróżnić jej cel praktyczny i teoretyczny.

Za cel poznawczy można zatem uznać dokładne zgłębienie wiedzy dotyczącej procesu transmisji międzypokoleniowej w zakresie postaw wobec seksualności. Realizacja zaś celu praktycznego może być szczególnie przydatna w odniesieniu do procesu wychowania. Należy bowiem pamiętać, że niniejszymi badaniami objęto przedstawicieli dwóch pokoleń, którzy skupieni są wokół jednego ogniska domowego. Z tego względu wskazuje się tutaj na potrzebę nawiązania międzypokoleniowego dialogu na temat ludzkiej seksualności, a co za tym idzie podjęcie próby przełamania tabu panującego w zakresie wyróżnionej tematyki. Warto również zwrócić uwagę rodziców na fakt, że ich dzieci już od momentu narodzin są istotami seksualnymi, które stosownie do wieku odczuwają szereg różnorodnych potrzeb, a w tym posiadania rzetelnych informacji o zmianach wynikających z ich rozwoju psychoseksualnego (Beisert, 1991).

2. Problemy i hipotezy badawcze

Zgodnie z definicją, która została przyjęta na użytek przedstawianej analizy, problem badawczy należy rozumieć jako „pytanie o naturę badanego zjawiska, o istotę związków między zdarzeniami lub istotami i cechami procesów, cechami zjawisk, to mówiąc inaczej uświadomienie rzeczywistości, to mówiąc jeszcze inaczej deklaracja o naszej niewiedzy zawarta w gramatycznej formie pytania” (Pilch, Bauman, 2001, s. 43).

Biorąc pod uwagę metodologiczne kryteria określające poprawność formułowania omawianego pojęcia, wyróżniono poniższe problemy badawcze występujące w niniejszym artykule.

Problemy główne:

1. Czy proces transmisji międzypokoleniowej, dokonujący się w rodzinie dwupokoleniowej, wpływa na kształtowanie się postaw młodzieży wobec seksualności?

2. Czy niektóre elementy struktury wewnątrzrodzinnej wpływają na proces transmisji międzypokoleniowej w zakresie postaw wobec seksualności?

Opierając się na problemach głównych, wyróżniono następujące problemy szczegółowe:

1. Jakie postawy wobec seksualności prezentują badani rodzice?

2. Jakie postawy wobec seksualności prezentuje badana młodzież?

3. Czy postawy wobec seksualności przejawiane przez badanych rodziców wpływają na postawy młodzieży wobec seksualności?

4. Czy płęć dziecka wpływa na proces transmisji międzypokoleniowej w zakresie postaw wobec seksualności?

Zdaniem Bauman i Pilcha (2001, s. 44) „problem badawczy, czy raczej zespół problemów badawczych, wyznacza dalszy proces myślowy w fazie koncepcji” oraz stanowi podstawę stawiania hipotez, które można określić jako próbę odpowiedzi na postawiony problem badawczy (Brzeziński, 1996; Łobocki, 1999).

W omawianych badaniach wyróżniono następujące hipotezy główne:

H₁ – Proces transmisji międzypokoleniowej, dokonujący się w rodzinie dwupokoleniowej, wpływa na kształtowanie się postaw młodzieży wobec seksualności.

H₂ – Niektóre elementy struktury wewnątrzrodzinnej wpływają na proces transmisji międzypokoleniowej w zakresie postaw wobec seksualności.

Hipotezy szczegółowe:

H₁ – Postawy rodziców wobec seksualności wpływają na postawy ich dzieci wobec seksualności.

H₂ – Płeć dziecka wpływa na związek pomiędzy postawami rodziców wobec seksualności a postawami dzieci wobec seksualności.

H₃ – Niektóre elementy struktury rodzinnej modyfikują związek pomiędzy postawami rodziców wobec seksualności a postawami dzieci wobec seksualności.

3. Zmienne badawcze i ich pomiar

W celu doprecyzowania wyszczególnionych problemów badawczych oraz poddania wyróżnionych hipotez empirycznej weryfikacji w niniejszym projekcie wyróżniono trzy zasadnicze typy zmiennych badawczych, które Łobocki (1999, s. 131) definiuje jako „podstawowe cechy, symptomy, przejawy charakterystyczne dla badanego faktu, zjawiska czy procesu albo też różnego rodzaju czynniki będące ich przyczyną i skutkiem”.

Zdaniem Konarzewskiego (2000, s. 40), „Zmienne niezależne to zmienne obserwowalne i ustalone. Odnoszą się one do oddziaływań lub właściwości badanych obiektów, które pozostają pod kontrolą badacza”. W poniższym opracowaniu za zmienne niezależne należy zatem uznać postawy rodziców prezentowane wobec takich faktów społecznych, jak homoseksualizm, aborcja, stosowanie antykoncepcji hormonalnej, kohabitacja oraz zachowania promiskuitywne, do których zaliczono częste zmiany partnerów seksualnych oraz współżycie bez zaangażowania emocjonalnego. Natomiast zmienne zależne „odnoszą się do jawnego zachowania się lub jawnych cech obiektów scharakteryzowanych przez wartości zmiennych niezależnych” (Konarzewski, 2000, s. 40). W takim przypadku zmiennymi zależnymi w poniższym projekcie badawczym będą postawy młodzieży przejawiane również wobec homoseksualizmu, aborcji, stosowania antykoncepcji hormonalnej, kohabitacji oraz zachowań promiskuitywnych, do których zaliczono częste zmiany partnerów seksualnych oraz współżycie bez zaangażowania emocjonalnego. Zmienne pośredniczące, nazywane również interweniującymi lub niezależnymi – zakłócającymi (Brzeziński, 1999), występują „pomiędzy” zmiennymi zależnymi i niezależnymi, gdyż pozwalają na bardziej precyzyjne określenie zależności pomiędzy wyżej wymienionymi typami zmiennych (Łobocki, 2003). W analizie niniejszej do zmiennych pośredniczących należy zaliczyć rodzaj struktury rodziny, rodzaj relacji wewnątrzrodzinnych, płeć osób badanych, wykształcenie rodziców, style wychowawcze doświadczane w rodzinie oraz miejsce zamieszkania dziecka. Wszystkie zmienne pośredniczące, występujące w poniższym projekcie badawczym, należą do zmiennych kontekstowych, gdyż „oddziałują niemal równoległe z objętymi kontrolą zmiennymi niezależnymi” (Łobocki, 2003, s. 34).

W związku z tym, że podjęta procedura badawcza zmierzała do wysondowania opinii osób badanych na temat seksualności, to posłużono się metodą ankietową. Według Łobockiego (2003, s. 244), wyróżniona metoda jest szczególnie przydatna w „badaniu postaw, motywów i zainteresowań respondentów czy zasobu posiadanych przez nich wiadomości o badanym zjawisku, procesie, zdarzeniu”. I choć w literaturze przedmiotu można zauważyć

rozbieżności w określaniu wybranego sposobu badań mianem techniki lub metody, to w niniejszym projekcie przyjmuje się za Zaczyńskim (1997, s. 146), że „ankieta jest metodą pośredniego zdobywania informacji przez pytania stawiane wybranym osobom za pośrednictwem drukowanej listy pytań, zwanej kwestionariuszem”.

Kolejnym krokiem było skonstruowanie narzędzia badawczego w postaci kwestionariusza ankiety. Na jedno narzędzie badawcze składają się dwie odrębne ankiety. Biorąc pod uwagę fakt, że badaniami objęto rodziców oraz dzieci, pierwsza ankieta, dotycząca ogólnych informacji na temat osób badanych, została opracowana w dwóch wersjach, dostosowanych do wieku respondentów. Druga ankieta natomiast jest taka sama dla całej grupy badawczej i służy do pomiaru prezentowanych przez badanych rodziców i ich dzieci postaw wobec seksualności.

Jak już wspomniano powyżej, ankieta numer jeden została przygotowana w dwóch wersjach. Kwestionariusz dla rodziców składa się z ośmiu pytań, a w tym z sześciu pytań zamkniętych i dwóch półotwartych. Wyszczególniono w nich takie zmienne, jak:

- płeć;
- wiek;
- wykształcenie;
- sytuacja materialna rodziny;
- struktura rodziny;
- styl wychowawczy prezentowany wobec własnych dzieci;
- rodzaj relacji z dzieckiem;
- rodzaj kar stosowanych wobec własnych dzieci.

Ankieta przygotowana dla młodzieży składa się z dziewięciu pytań, do których zalicza się pięć pytań zamkniętych i dwa półotwarte. Dotyczą one takich zmiennych, jak:

- płeć;
- wiek;
- obecne miejsce zamieszkania dziecka (np. internat, dom rodzinny, placówka opiekuńczo-wychowawcza);
- osoby, które wychowują dziecko (np. rodzice, dziadkowie);
- rodzaj relacji z matką i ojcem;
- ocena małżeństwa rodziców;
- styl wychowawczy doświadczany w rodzinie;
- rodzaj stosowanych kar.

Zgodnie ze strukturalnym ujęciem postaw, które zostało przyjęte na użytek poniższej analizy badawczej, pytania skonstruowane w ankiecie drugiej zadawane są w dwóch perspektywach – emocjonalnej i poznawczej. W trosce o obiektywizm udzielanych odpowiedzi zrezygnowano tutaj z perspektywy behawioralnej, której zastosowanie mogłoby wywołać u respondentów uczucie dyskomfortu. W omawianym narzędziu wyróżniono sześć następujących zmiennych:

- homoseksualizm;
- dokonanie aborcji;
- stosowanie antykoncepcji hormonalnej;
- częste zmiany partnerów seksualnych;

- współżycie bez zaangażowania emocjonalnego;
- kohabitacja.

Ponieważ każde pytanie zostało zadane z dwóch perspektyw, w kolejności: poznawcza i emocjonalna, to liczba pytań uległa podwojeniu. Zadaniem respondentów było zaznaczenie swej odpowiedzi na pięciostopniowej skali Lickerta, gdzie:

- 1 – zdecydowanie się zgadzam;
- 2 – raczej się zgadzam;
- 3 – trudno powiedzieć;
- 4 – raczej się nie zgadzam;
- 5 – zdecydowanie się nie zgadzam.

Zastosowanie takiej formy odpowiedzi umożliwiło bardziej precyzyjne określenie stosunku osób badanych do postawionego problemu.

Każda ankieta zawiera również instrukcję co do sposobu jej wypełnienia, która podkreśla anonimowy charakter badań oraz informuje respondenta o ich celu.

4. Charakterystyka badanej populacji

Jak już wspomniano w poprzednich rozdziałach, niniejszymi badaniami objęto przedstawicieli dwóch pokoleń, czyli rodziców oraz ich dzieci. Należy zatem stwierdzić, że ogólna grupa respondentów liczyła 60 osób, w tym 30 rodziców i 30 dzieci. W omawianej grupie odpowiedzi udzieliły 44 kobiety (co stanowi 73,33% ogółu) oraz 16 mężczyzn (26,66% ogółu).

Zawężając niniejszą charakterystykę badanej populacji do poszczególnych grup wiekowych respondentów, należy zauważyć, że w grupie przebadanej młodzieży odpowiedzi udzieliło 20 dziewcząt (co stanowi 66,66% ogółu) oraz 10 chłopców (33,33% ogółu). W grupie rodziców przebadano 24 kobiety (co stanowi 80% ogółu) oraz 6 mężczyzn (co stanowi 20% ogółu).

Uwzględniając poziom wykształcenia przebadanych rodziców, można zauważyć, że największą część grupy (18 osób, co stanowi 60% ogółu) stanowią osoby z wykształceniem średnim, a 6 osób (20% ogółu) posiada wykształcenie zawodowe. Poza tym 4 osoby (13,33%) zadeklarowały, że mają wykształcenie wyższe, a 2 (6,66%) podstawowe.

5. Przebieg badań

W związku z dużą niechęcią osób badanych do udzielania informacji na temat seksualności procedura badawcza trwała od grudnia 2004 do marca 2005 roku i miała charakter dwuetapowy.

W pierwszej fazie badań posłużono się techniką ankiety pocztowej. Do kwestionariuszy, które zostały rozdane rodzinom posiadającym dzieci w wieku od czternastu do siedemnastu lat, dołączono koperty z wypisanym adresem zwrotnym. Po udzieleniu krótkiej instrukcji co do sposobu odpowiadania, zwrócono się z prośbą o odesłanie wypełnionego narzędzia. Posłużenie się tą techniką umożliwiło zachowanie anonimowości.

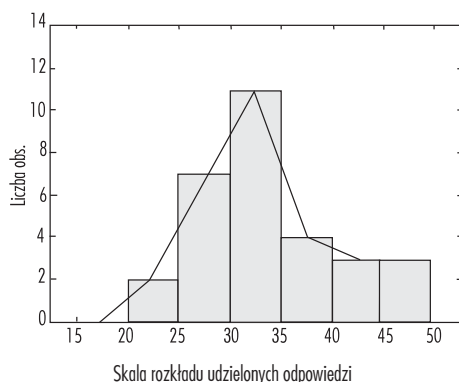
W drugiej fazie posłużono się natomiast techniką ankiety audytoryjnej, a badaniami objęto uczniów klasy I i III Pomorskiego Liceum Ogólnokształcącego w Bydgoszczy.

W sumie zebrano 75 wypełnionych ankiet, jednak ze względu na nieczytelne pismo lub błędnie wypełniony kwestionariusz, do analizy wykorzystano jedynie 60 ankiet.

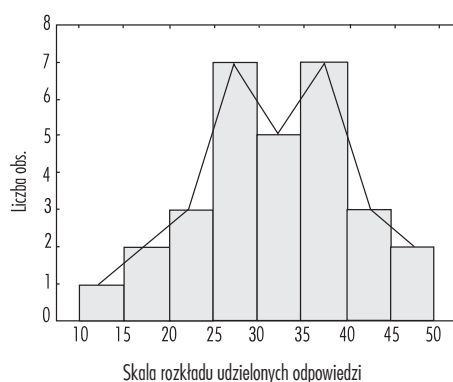
Analiza wyników badań

Zakres występowania postaw wobec seksualności w badanej grupie osób

Jak wynika z przedstawionych powyżej rozważań, wpływ procesu transmisji międzypokoleniowej na kształtowanie się postaw młodzieży wobec seksualności został zbadany za pomocą metody ankietowej.

Rycina 1. Rozkład występowania postaw wobec seksualności badanej młodzieży

Rycina 2. Rozkład występowania postaw wobec seksualności badanych rodziców

Zestawione powyżej ryciny określają rozkład występowania postaw wobec seksualności w badanej grupie osób. Ich analiza upoważnia do wykrycia określonych rozbieżności, a mianowicie: wartość średniej (34,6) oraz odchylenia standardowego (6,81) w grupie badanej młodzieży pozwala na stwierdzenie, iż dominują w niej tendencje do przejawiania umiarkowanie pozytywnych nastawień wobec seksualności, wartość zaś średniej (31,96) oraz odchylenia standardowego (6,52) wskazują na występowanie umiarkowanie negatywnych postaw wobec seksualności w grupie badanych rodziców.

Wpływ procesu transmisji międzypokoleniowej na postawy młodzieży wobec seksualności

Weryfikacja hipotezy 1. (H_1), która głosi, że postawy rodziców wobec seksualności wpływają na postawy młodzieży wobec seksualności, została dokonana za pomocą analizy regresji. Otrzymane wyniki (tabela 1.) wskazują na istnienie statystycznie istotnego wpływu postaw rodziców na postawy młodzieży w zakresie postaw wobec homoseksualizmu oraz stosunku do stosowania antykoncepcji hormonalnej. Najsilniejszy wpływ wyróżnionych

zmiennych występuje w stosunku osób badanych wobec związków kohabitacyjnych. Ponieważ związki istotne statystycznie zostały tutaj wykryte jedynie w trzech na dwanaście możliwych przypadków, to hipoteza ta została przyjęta jedynie w sposób częściowy, a hipoteza 0 została odrzucona.

Tabela 1. Wpływ postaw rodziców na postawy młodzieży w zakresie seksualności (komponent poznawczy i emocjonalny)

		Postawy rodziców wobec:					
		homoseksualizmu (β)	dokonywania aborcji (β)	stosowania antykoncepcji hormonalnej (β)	częstych zmian partnerów seksualnych (β)	współżycia seksualnego bez zaangażowania emocjonalnego (β)	związków nieformalnych (β)
Postawy młodzieży wobec:	homoseksualizmu (β)	.431*	-	-	-	-	-
	dokonywania aborcji (β)	-	.266	-	-	-	-
	stosowania antykoncepcji hormonalnej (β)	-	-	.09	-	-	-
	częstych zmian partnerów seksualnych (β)	-	-	-	.150	-	-
	współżycia seksualnego bez zaangażowania emocjonalnego (β)	-	-	-	-	.203	-
	związków nieformalnych (β)	-	-	-	-	-	.363**
	Moralny stosunek rodziców do:						
Moralny stosunek młodzieży do:	homoseksualizmu (β)	.149	-	-	-	-	-
	dokonywania aborcji (β)	-	.01	-	-	-	-
	stosowania antykoncepcji hormonalnej (β)	-	-	.370*	-	-	-
	częstych zmian partnerów seksualnych (β)	-	-	-	.095	-	-
	współżycia seksualnego bez zaangażowania emocjonalnego (β)	-	-	-	-	.04	-
	związków nieformalnych (β)	-	-	-	-	-	.234

* $p < .05$; ** $p < .01$

Wpływ płci na postawy młodzieży wobec seksualności

W ramach hipotezy 2. (H_2) założono, że płeć dziecka wpływa na związek pomiędzy postawami młodzieży wobec seksualności a postawami rodziców wobec seksualności. Zgodnie z wynikami (tabela 2.), uzyskanymi na drodze analizy regresji, należy zauważyć występowanie statystycznie istotnego związku pomiędzy płcią młodzieży a jej postawami wobec dokonywania aborcji oraz związków nieformalnych. Omawiany wpływ jest najsilniejszy w przypadku postaw młodzieży wobec współżycia seksualnego bez zaangażowania emocjonalnego.

Tabela 2. Wpływ płci badanej młodzieży na prezentowane postawy wobec seksualności

Postawa wobec (β):	Płeć badanej młodzieży (β)
homoseksualizmu	.108
oceny moralnej homoseksualizmu	.187
dokonywania aborcji	.37*
moralnej oceny dokonywania aborcji	.19
stosowania antykoncepcji hormonalnej	.33
moralnej oceny stosowania antykoncepcji	.02
częstych zmian partnerów seksualnych	.07
moralnego stosunku do częstych zmian partnerów seksualnych	.19
współżycia seksualnego bez zaangażowania emocjonalnego	.58****
moralnej oceny współżycia seksualnego bez zaangażowania emocjonalnego	.067
nieformalnych związków	.393*
moralnego stosunku do związków nieformalnych	.207
wynik ogólny w skali:	-.10

* $p < .05$; **** $p < .001$

Wpływ struktury rodzinnej na postawy młodzieży wobec seksualności

W celu zweryfikowania hipotezy 3. (H_3), która głosi, że niektóre elementy struktury rodzinnej modyfikują związek pomiędzy postawami wobec seksualności badanej młodzieży oraz postawami wobec seksualności badanych rodziców, posłużono się analizą regresji. Otrzymane tą drogą wyniki (tabela 3. i 4.) pozwalają na stwierdzenie, że struktura rodzinna nie wywiera istotnego statystycznie wpływu na proces transmisji międzypokoleniowej w zakresie postaw wobec seksualności. I choć w grupie przebadanych rodziców wykryto jeden istotny statystycznie wpływ stosowanego stylu wychowawczego na postawy młodzieży wobec seksualności, to hipoteza ta została odrzucona. W takiej sytuacji przyjęto hipotezę 0, zakładającą, że niektóre elementy struktury rodzinnej nie modyfikują związku pomiędzy postawami rodziców wobec seksualności a postawami dzieci wobec seksualności.

Tabela 3. Wpływ struktury rodzinnej na postawy wobec seksualności w ocenie młodzieży

	Obecne miejsce zamieszkania dziecka (β)	Osoby wychowujące (β)	Ocena małżeństwa rodziców (β)	Relacje z matką (β)	Relacje z ojcem (β)	Doświadczany styl wychowawczy (β)	Kary stosowane przez rodziców (β)
Postawy wobec seksualności (β)	.04	.124	.22	.061	.07	.32	.070

Tabela 4. Wpływ struktury rodzinnej na postawy wobec seksualności młodzieży w ocenie rodziców

	Wykształcenie rodzica (β)	Sytuacja materialna rodziny (β)	Struktura rodziny (β)	Relacje z dzieckiem (β)	Stosowany styl wychowawczy (β)	Kary stosowane przez rodziców (β)
Postawy wobec seksualności (β)	.157	.28	.08	.029	.42*	.05

* $p < .05$

Interpretacja wyników badań

Warto zwrócić uwagę na fakt, że hipoteza 1., w której założono wpływ procesu transmisji międzypokoleniowej na kształtowanie się postaw młodzieży wobec seksualności, potwierdziła się tylko w trzech na dwanaście możliwych przypadków oddziaływania postaw wobec seksualności rodziców na postawy młodzieży w tej dziedzinie. Istotnie statystycznie związki zostały wykryte pomiędzy postawami rodziców wobec homoseksualizmu, związków nieformalnych oraz moralnej oceny stosowania antykoncepcji hormonalnej a postawami młodzieży w wymienionych zakresach. Można zatem wysunąć wniosek o stosunkowo niewielkim oddziaływaniu pokoleń starszych na pokolenia młodsze w dziedzinie seksualności. Można też zauważyć, że w grupie młodzieży dominują tendencje do przejawiania umiarkowanie pozytywnych postaw wobec seksualności, podczas gdy w grupie rodziców występuje nieznaczna przewaga postaw o charakterze umiarkowanie negatywnym (Stasiak, 2005).

Wyniki weryfikacji hipotezy 2., głoszącej wpływ płci na związki pomiędzy postawami wobec seksualności rodziców a postawami wobec seksualności ich dzieci, zdają się potwierdzać efekty pracy innych badaczy zajmujących się kwestią seksualności (Brannon, 2003). Już w raporcie A. Kinseya (1948, za: Brannon, 2003, s. 325) zauważono, że różnice „pomiędzy kobiecymi a męskimi postawami i zachowaniami seksualnymi są coraz mniejsze, choć pewne rozbieżności nadal się utrzymują”. Zgromadzone wyniki badań prezentowane w niniejszej pracy nie wykazały istotnego statystycznie związku pomiędzy płcią respondenta a prezentowanym typem postawy. Można więc zgodzić się z powyższym stwierdzeniem, że rodzajowe różnice w podejściu do ludzkiej seksualności uległy zatarciu. Warto jednak zaznaczyć, że przeprowadzona analiza wykryła istotne statystycznie związki pomiędzy płcią a postawami wobec dokonywania aborcji, związków nieformalnych oraz odbywania stosunków seksualnych

bez zaangażowania emocjonalnego. Biorąc jednak pod uwagę fakt, że ponad 70% grupy respondentów stanowią kobiety, można domniemywać, iż związki te dotyczą głównie kobiet (Stasiak, 2005).

Z pedagogicznego punktu widzenia ciekawych wyników dostarczyła weryfikacja hipotezy 3., głoszącej wpływ niektórych elementów struktury rodzinnej na proces transmisji międzypokoleniowej w zakresie postaw wobec seksualności. Choć uzyskane wyniki badań nie wskazały na występowanie istotnych statystycznie związków pomiędzy wyróżnionymi zmiennymi, na skutek czego hipoteza ta została obalona, to w niniejszej interpretacji warto zwrócić uwagę na wykrycie pewnych rozbieżności w sposobie postrzegania propagowanego w rodzinie stylu wychowawczego. Podkreślimy, że wpływ poszczególnych elementów struktury rodzinnej na postawy wobec seksualności przebadano osobno z punktu widzenia rodziców oraz ich dzieci.

Analiza zgromadzonych danych wskazuje, że takie elementy struktury rodzinnej, jak jakość relacji małżeńskich oraz rodzicielskich, obecne miejsce zamieszkania dziecka (np. dom rodzinny, placówka opiekuńczo-wychowawcza, internat itp.), wykształcenie rodzica, sytuacja materialna rodziny, struktura rodziny oraz kary stosowane (lub doświadczane) w procesie wychowawczym nie wywierają wpływu na proces transmisji międzypokoleniowej w zakresie postaw wobec seksualności. Jedyne istotne statystycznie związki zostały wykryte w grupie przebadanych rodziców. Dotyczy on wpływu stosowanego stylu wychowawczego na proces transmisji międzypokoleniowej. Biorąc pod uwagę fakt, że wyróżniony związek wykryto jedynie w grupie rodziców, to należy zauważyć pewien dysonans w percepcji skuteczności podejmowanych oddziaływań wychowawczych. Skoro bowiem analiza danych zebranych w grupie rodziców wykazała, że podejmowane starania wychowawcze wywierają określony wpływ na postawy młodzieży, to można wnioskować, iż są one skuteczne. Natomiast dane uzyskane z analizy odpowiedzi młodzieży takiego wniosku nie potwierdzają. Nie ma zatem pewności, czy postawione przez rodziców cele wychowania realizowane są tak skutecznie, że ich przejawem są postawy młodzieży wobec seksualności (Stasiak, 2005).

Powyższe rozważania warto również uzupełnić informacjami, których dostarczyła analiza danych zebranych przy pomocy ankiet. Okazało się bowiem, że na pytanie: „Jaki styl wychowawczy jest stosowany przez panią/pana wobec córki/syna?” aż 90% rodziców (czyli 27 osób) odpowiedziało, że demokratyczny, a 10% (3 osoby) zadeklarowało styl liberalny. Nikt natomiast nie zadeklarował stosowania wychowania autokratycznego. Trzeba tutaj jednak zaznaczyć, że 20% respondentów z grupy rodziców powiedziało, iż stosują wobec swych dzieci kary cielesne. Można zatem zauważyć, że występuje tutaj rozbieżność między deklarowanym stylem wychowania a metodami, które w jego ramach są stosowane.

W takiej sytuacji uzasadnionym wydaje się pytanie, czy udzielone odpowiedzi mają charakter obiektywny, czy też wystąpiła tutaj tendencja do ukazywania siebie w jak najlepszym świetle. Powyższe wątpliwości mogą potęgować odpowiedzi udzielone przez młodzież, które potwierdzają dominację stylu demokratycznego (stosowany w 70% przypadków) oraz liberalnego (20% grupy); 10% młodzieży zadeklarowało jednak, że jest wobec nich stosowany styl autokratyczny. Częściej również niż w grupie rodziców padały tutaj odpowiedzi, że rodzice nie stosują wobec swych dzieci żadnych kar, co wydaje się potwierdzać liberalne tendencje wychowawcze (Stasiak, 2005).

Biorąc pod uwagę fakt, że w niniejszym artykule podkreśla się występowanie związków zachodzących między rodziną a makrostrukturą społeczną, to proponowana interpretacja przedstawionych wyżej wyników badań przybrała charakter stosunkowo szeroki, uwzględniający wielość oddziaływań występujących pomiędzy wyróżnionymi kręgami społecznymi.

Przyczyn przedstawionego stanu rzeczy należy więc doszukiwać się w dynamicznie postępujących przemianach rzeczywistości społecznej, które stanowiły konsekwencję rozwoju naukowo-technicznego, zapoczątkowanego w XIX wieku. Nowoczesna organizacja pracy, szybkie tempo zmian oraz osiągnięcia cywilizacyjne to tylko niektóre elementy ówczesnej rzeczywistości, które w sposób zasadniczy wpłynęły na funkcjonowanie człowieka. Przede wszystkim wymusiły one na jednostce konieczność wypracowania umiejętności szybkiego dostosowywania się do zmiennych warunków życia (Tyszka, 2003). Taki stan rzeczy spowodował koncentrację na jednostkowym wymiarze ludzkiego działania. Indywidualizacja odzwierciedlała się nie tylko na polu zawodowym, ale rzutowała również na sferę kontaktów społecznych, a nawet rodzinnych. Stopniowe odchodzenie od podejmowania aktywności grupowej i unikanie bezpośrednich kontaktów z innymi członkami grupy stało się przyczyną osłabienia więzi międzypersonalnych. Konsekwencją przedstawionego stanu była intensyfikacja procesów społecznej atomizacji, oddzielenie się rodziny od innych małych grup oraz przekształcenie modelu rodziny dużej w rodzinę małą, dwupokoleniową (Tyszka, 2003).

Warto również wspomnieć o występowaniu charakterystycznych dla XIX wieku tendencji wychowawczych, które można określić mianem antropocentrycznych. W centrum wszelkich zainteresowań stawały one osobę wychowanka, jego potrzeby i indywidualne zainteresowania. Wychowanie było utożsamiane z procesem wspomagającym naturalny rozwój dziecka. Konsekwencją tego było stopniowe odchodzenie od rygorystyki i kar na rzecz permissywnego podejścia do wychowanków. Tak ukształtowany sposób myślenia znalazł wielu zwolenników wśród współczesnych pedagogów oraz, co potwierdzają wyniki przeprowadzonych badań, rodziców.

W niniejszej interpretacji nie można również pominąć narastających w owym czasie tendencji emancypacyjnych kobiet, które w sposób stopniowy wywalczyły sobie prawo do ekspresji własnych potrzeb, aktywnego i szerokiego udziału w życiu społecznym oraz podejmowania pracy zawodowej. Zdobywanie coraz mocniejszej pozycji w patriarchalnie urządzonym świecie społecznym przekładało się na uzyskiwanie coraz większej pewności siebie. Dlatego też kobiety zaczęły odchodzić od przestrzegania restrykcyjnych ideałów kobiecości, które nakładały na nie między innymi obowiązek wyrzeczenia się własnej seksualności. Stopniowe rozbudzanie samoświadomości i wyzwalamie się spod narzuconego sposobu percepcji świata i własnej osoby zaowocowało wyrównaniem pozycji obu rodzajów w wielu dziedzinach, również – jak potwierdzają wyniki niniejszych badań – w sferze seksualności (Brannon, 2003; Tyszka, 2003).

Rewolucja seksualna, a przede wszystkim wynalezienie antykoncepcji hormonalnej, a także znaczne osłabienie kontroli społecznej co do sposobu przestrzegania przez kobiety określonych paradygmatów zachowań dały kobietom możliwość decydowania o własnym życiu seksualnym i przejawiania w tym względzie postawy bardziej liberalnej i autonomicznej (Stasiak, 2005).

Przedstawione powyżej rozważania znajdują odzwierciedlenie również na gruncie polskim. Punktem zwrotnym wybuchu idei wolnościowych była reformacja ustrojowa, która dokonała się w roku 1989. Wyzwolenie się spod komunistycznego nacisku przyczyniło się między innymi do konieczności konfrontowania kultury własnego narodu z kulturą innych nacji. Zderzenie to spowodowało powstanie swoistego chaosu w funkcjonującym dotąd systemie aksjologiczno-normatywnym. Skutkiem takiego stanu rzeczy jest znacznie mniej rygorystyczne przestrzeganie norm moralnych, obyczajowych oraz religijnych, a także stawianie dobra jednostki nad dobrem ogółu.

Tak pojęta liberalizacja przeniosła na grunt rodziny tendencje samorealizacyjne, zezwalające rodzicom i dzieciom na swobodną ekspresję własnej osobowości oraz realizowanie najważniejszych potrzeb. Wynikiem takiej

sytuacji jest, zdaniem Tyszki (2003), zrelatywizowanie wartości dziecka dla rodziców, znaczne osłabienie więzi oraz międzypokoleniowe zróżnicowanie poglądów ideologicznych na temat rodziny i seksualności. Powyższy wniosek potwierdzają wyniki przeprowadzonych badań, gdyż proces wzajemnego oddziaływania w zakresie postaw wobec seksualności ma charakter stosunkowo słaby.

Bibliografia

- Adamski F. (2002), *Rodzina – wymiar społeczno-kulturowy*. Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego: Kraków.
- Aronson E., Wilson T. D., Akent R. M. (1997), *Psychologia społeczna. Serce i umysł*. Wydawnictwo Zysk i Spółka: Poznań.
- Beisert M. (1991), *Seks twojego dziecka*. Zakład Wydawniczy Domke: Poznań.
- Brannon L. (2003), *Psychologia rodzaju. Kobiety i mężczyźni: podobni czy różni*. GWP: Gdańsk.
- Brzeziński J. (1997), *Metodologia badań psychologicznych*. PWN: Warszawa.
- Czapów Cz. (1968), *Rodzina a wychowanie*. Instytut Wydawniczy „Nasza Księgarnia”: Warszawa.
- Dyczewski L. (2003), *Rodzina twórcą i przekazicielem kultury*. Towarzystwo Naukowe KUL: Lublin.
- Grabowska M. (1989), *Międzypokoleniowy przekaz postaw i wartości*. W: S. Nowak (red.), *Ciągłość i zmiana tradycji kulturowej*. Wydawnictwo Naukowe PWN: Warszawa.
- Grodzka-Mazur E. (2003), *Rodzina i dziecko. Ciągłość i zmiana transmisji dziedzictwa kulturowego w przestrzeni pogranicza*. W: J. Nikitorowicz, J. Halicki, J. Muszyńska (red.), *Międzygeneracyjna transmisja dziedzictwa kulturowego. Społeczno-kulturowe wymiary przekazu*. Trans Humana: Białystok.
- Harris J. R. (1998), *Geny czy wychowanie*. Jacek Santorski & CO Wydawnictwo: Warszawa.
- Imieliński K. (1984), *Seksuologia kulturowa*. Wydawnictwo Naukowe PWN: Warszawa.
- Kawula S., Brągiel J., Janke A. W. (2002), *Pedagogika rodziny*. Wydawnictwo Adam Marszałek: Toruń.
- Kon I. S. (1984), *Historyczno-etnograficzne aspekty seksuologii*. W: K. Imieliński (red.), *Seksuologia kulturowa*. Wydawnictwo Naukowe PWN: Warszawa.
- Konarzewski K. (2000), *Jak uprawiać badania oświatowe. Metodologia praktyczna*. WSiP: Warszawa.
- Kozakiewicz M. (1985), *Młodzież wobec seksu, małżeństwa i rodziny. Perspektywa europejska*. Instytut Wydawniczy Związków Zawodowych: Warszawa.
- Leppert R. (2002), *Młodzież – świat przeżywany i tożsamość. Studia empiryczne nad bydgoskimi licealistami*. Oficyna Wydawnicza „Impuls”: Kraków.
- Łobocki M. (2003), *Metody i techniki badań pedagogicznych*. Oficyna Wydawnicza „Impuls”: Kraków.
- Łobocki M. (1999), *Wprowadzenie do metodologii badań pedagogicznych*. Oficyna Wydawnicza „Impuls”: Kraków.
- Marody M. (1976), *Sens teoretyczny a sens empiryczny pojęcia postawy: analiza metodologiczna zasad doboru wskaźników w badaniach nad postawami*. Wydawnictwo Naukowe PWN: Warszawa.
- Mądrzycki T. (1977), *Psychologiczne prawidłowości kształtowania się postaw*. WSiP: Warszawa.
- Mika S. (1972), *Wstęp do psychologii społecznej*. Wydawnictwo Naukowe PWN: Warszawa.
- Mucha J., Szacki J., Ziółkowski M., Kubiak H., Lisowski G., Frieschke K. W. (2002), *Encyklopedia socjologii*, tom IV. Oficyna Naukowa: Warszawa.
- Nowak S. (1973), *Teorie postaw*. Wydawnictwo Naukowe PWN: Warszawa.
- Obuchowska I. (2003), *Adolescencja*. W: B. Harwas-Napierała, J. Trempała (red.), *Psychologia rozwoju człowieka. Charakterystyka okresów życia człowieka*. Wydawnictwo Naukowe PWN: Warszawa.

- Pilch T., Bauman T. (2001), *Zasady badań pedagogicznych. Strategie ilościowe i jakościowe*. Wydawnictwo Akademickie „Żak”: Warszawa.
- Rostowska T. (1995), *Niektóre uwarunkowania transmisji międzypokoleniowej w rodzinie*. W: „Kwartalnik Polskiej Psychologii Rozwojowej”, nr 1, s. 16.
- Rostowska T. (1991), *Rozwojowe aspekty transmisji międzypokoleniowej*. W: Z. Tyszka (red.), *Stan i przeobrażenia współczesnych rodzin polskich*. Wydano nakładem CPBP 09.02.
- Stasiak J. (2005), *Transmisja międzypokoleniowa postaw wobec seksualności*. Maszynopis pracy dyplomowej przygotowanej pod kierunkiem dr Magdaleny Grabowskiej (praca niepublikowana). Bydgoszcz.
- Stefańska-Klar R. (2003), *Późne dzieciństwo. Młodszy wiek szkolny*. W: B. Harwas-Napierała, J. Trempała (red.), *Psychologia rozwoju człowieka. Charakterystyka okresów życia człowieka*. Wydawnictwo Naukowe PWN: Warszawa.
- Szmatka J. (1989), *Małe struktury społeczne. Wstęp do mikro socjologii strukturalnej*. Wydawnictwo Naukowe PWN: Warszawa.
- Tchorzewski A. (red.), (1993), *Wychowanie w kontekście teoretycznym*. Wydawnictwo Uczelniane WSP: Bydgoszcz.
- Tyszka Z. (2003), *Rodzina we współczesnym świecie*. Wydawnictwo Naukowe PWN: Poznań.
- Tyszka Z. (1979), *Socjologia rodziny*. Wydawnictwo Naukowe PWN: Warszawa.
- Zaczyński S. (1997), *Praca badawcza nauczyciela*. WSIP: Warszawa.

Summary

Intergeneration transmission attitudes towards sexuality

In this article I presented a mechanism of intergeneration transmission in relation to the process of shaping attitudes towards sexuality. The main purpose was to show the results of research aimed at discovering (or not) connections existing between the parents' attitudes toward sexuality and the attitudes of their children towards the same issue. For that reason, after a short, theoretical discussion of the defined variables the research procedure was described as well as the results of the research.